

Γ. Ε. Γεωργακοπούλου, Οἱ λιμένες τῶν ξένων εἰς τὸ Βυζάντιον. Ἀνατύποις ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Ναυτικῶν ἐκδιδόμενου περιοδικοῦ «Ἐπιθεώρησις Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ». Ἐν Ἀθήναις, 1935, σελ. 31, 8^ο.

Ὁ κ. Γεωργακόπουλος, ἀντιπλοίαρχος τοῦ Λιμενικοῦ καὶ διευθυντῆς τῆς Ἐπιθεωρήσεως Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ, ἀφιερώνει φιλοτίμως τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του εἰς τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Μετὰ τὴν ἐργασίαν του περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, δημοσιεύει τὴν ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον μικρὰν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν διεθνῶν ἐμπορικῶν σχέσεων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας.

Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ναυτικότητος τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν δὲ ταῖς ἐπομέναις παραγράφαις γίνεται λόγος περὶ τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν πλοίων, περὶ τῶν λιμένων καὶ ὄρμων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ σκαλῶν καὶ ἀποβαθρῶν τοῦ Κερατίου, περὶ τῆς ἐμπορικῆς καὶ ναυτικῆς κινήσεως τοῦ Βυζαντίου, περὶ παραχωρήσεων εἰς Ἰταλούς, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς Βενετοὺς καὶ τοὺς Γενουάτας, περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας καὶ τέλος περὶ αὐτοδιοικήσεως καὶ ἑτεροδικίας ἐν ταῖς ἐμπορικαῖς παροιکیαις τῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ ἀναγραφὴ μόνη τῶν τίτλων τῶν παραγράφων τοῦ μελετήματος τοῦ κ. Γεωργακοπούλου ἀρκεῖ διὰ νὰ μᾶς πείσῃ περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἐν αὐτῷ ἐξεταζομένων θεμάτων. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς μελέτης ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπῃ βαθυτέραν καὶ λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν διαφορῶν ζητημάτων. Μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ συγγραφεὺς θὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἔρευναν τοῦ θέματος, δημοσιεύομεν τὰς κατωτέρω παρατηρήσεις.

Ἡ πρώτη γενικὴ παρατήρησις, τὴν ὁποίαν ἔχομεν νὰ κάμωμεν, εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται συχνὰ ὠρισμένα κείμενα καὶ ἐργασίας χωρὶς νὰ παραπέμπῃ εἰς αὐτάς. Ἐπωφελοῦμεθα τῆς εὐκαιρίας διὰ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, κατ' ἐκλογὴν, τὴν βιβλιογραφίαν τῶν διαφορῶν ζητημάτων, περὶ τὰ ὅποια στρέφεται ἡ μελέτη τοῦ κ. Γεωργακοπούλου.

Αἱ κυριώτεραι συλλογαὶ κειμένων¹ ἀναφερομένων εἰς τὰς μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βενετίας ἐμπορικὰς σχέσεις εἶναι, πλὴν τῆς γνωστῆς τῶν Miklosich καὶ Müller, τόμ. 3, αἱ ἑξῆς: Tafel καὶ Thomas, Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig (Fontes Rerum Austriacarum. Diplomata et Acta, τόμ. 12-14), ἐν Βιέννῃ 1856. Ὡς συνέχεια τῆς συλλογῆς ταύτης ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῶν Thomas καὶ Predelli τὸ Diplomatarium Venetolevanticum, τόμοι 2, ἐν Βενετίᾳ, 1880-1889.

¹ Περὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν γραμμάτων τῶν ἀφορώντων εἰς τὰς σχέσεις ταύτας βλ. καὶ Fr. Dölger, Regesten, τεύχη 1-3 (1924-1932).

Πλείστας πληροφορίας περὶ τοῦ ἔμπορίου τῆς Ἀνατολῆς περιέχουν καὶ αἱ ἑξῆς γενικώτεραι συλλογαί: Predelli, *I Libri Commemoriali*, τόμοι 7, ἐν Βενετίᾳ, 1876 - 1907. N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades*, τόμοι 5, Παρίσιοι - Βουκουρέστιον, 1899 - 1915. H. Noiret, *Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète*, ἐν Παρισίοις, 1892. Mas-Latrie, *Privilèges commerciaux accordés à la République de Venise par les princes de Crimée et les empereurs mongols du Kiptchak*, ἐν τῇ Bibliothèque de l'École des Chartes, τόμ. 29 (1868).

Περὶ τῶν ἔμπορικῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῆς Γενούης ἔχομεν τὰς ἀκολούθους συλλογὰς ἐγγράφων: Liber Jurium ἐν τοῖς *Historiae Patriae Monumenta*. L. T. Belgrano, *Prima serie di documenti riguardanti la colonia di Pera*, *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, τόμ. 13 (1877-1884), σελ. 97-336. G. Bertolotto, *Nuova Serie di documenti sulle relazioni di Genova coll' Impero Bizantino*, *Atti della Società Ligure di Storia Patria*, τόμ. 28 (1896) σελ. 339-573. C. Manfroni, *Le relazioni fra Genova, l'Impero Bizantino e i Turchi*, αὐτόθι, τόμ. 28 (1898), σελ. 577-856. G. I. Brătianu, *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du XIIIe siècle*, ἐν Βουκουρεστίῳ, 1927.

Περὶ τῶν σχέσεων τῶν πόλεων τῆς Τοσκάνης μετὰ τοῦ Βυζαντίου ἔχομεν τὴν συλλογὴν τοῦ Gius. Müller, *Documenti sulle relazioni delle Città Toscane coll'Oriente cristiano e coi Turchi*, ἐν Φλωρεντίᾳ, 1879.

Πλείστας καὶ χρησίμους πληροφορίας περιέχουσι τὰ κείμενα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἔμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἀραβικῶν κρατῶν. Βλ. κυρίως Mas-Latrie, *Traité de paix et de commerce et documents divers concernant les relations des Chrétiens avec les Arabes de l'Afrique Septentrionale au moyen âge*, ἐν Παρισίοις, 1866. Τοῦ αὐτοῦ, *Commerce et expéditions militaires de la France et de Venise au moyen âge, Mélanges historiques, Choix de documents*, τόμ. 3, ἐν Παρισίοις, 1880.

Περὶ τῶν ἔμπορικῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως ἔχομεν τὸ ἄριστον ἔργον τοῦ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen âge*, τόμοι 2, ἐν Λιψία, 1885 (ἀνευπώθη τῷ 1923). Ἀναφερόμεν ἐπίσης καὶ τὸ ἔργον τοῦ K. Schaube, *Handelsgeschichte der romanischen Völker*, ἐν Μονάχῳ, 1906. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Βυζαντίου ἐν τῷ διεθνεί ἔμπορίῳ ὁμιλεῖ ὁ M. Ἀνδρεάδης, *L'empire byzantin et le commerce international*, *Annali della R. Scuola Superiore di Pisa*, δευτέρα σειρὰ, τόμ. 4, σελ. 139 κέ. Ἐκ τῶν νεωτέρων μελετῶν περὶ τοῦ ἔμπορίου τῆς Ἀνατολῆς σημειωτέα αἱ ἑξῆς. G. I. Brătianu, *Recherches sur le commerce génois de la mer Noire au XIIIe siècle*, ἐν Παρισίοις, 1929. Τοῦ αὐτοῦ, *Vicina. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du*

commerce génois en Dobrogea, Académie Roumaine, Section historique, τόμ. 10 (1923) σελ. 113-189. I. Sakazon, Περὶ τοῦ βουλγαρικῆς ἐμπορίου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, Δελτίον τῆς Βουλγ. Ἱστορ. Ἑταιρείας, τόμ. 6 (1924) σελ. 135-203 (βουλγ.). Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῶν Γενουατῶν μετὰ τῶν Βουλγάρων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, αὐτόθι, τόμ. 7-8 (1928) (βουλγ.). Τοῦ αὐτοῦ, τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἔξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ τοῦ Ζ' μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, Ἑφημερὶς τῆς Βουλγ. Ἑταιρείας διὰ τὴν Ἐθνικὴν Οἰκονομίαν, 1925, σελ. 1-40. Τοῦ αὐτοῦ, τὸ Βουλγαρικὸν ἐμπόριον ἀπὸ τοῦ ΙΒ' μέχρι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, αὐτόθι, 1922, σελ. 3-47 (βουλγ.). N. d'Olwer, Note sur le commerce catalan à Constantinople en 1380, Byzantion, τόμ. 4 (1927-1928) σελ. 193-195. L. Niederle, Le commerce byzantin avec les pays tchèques aux IXe et Xe siècles, Mélanges Pekař, 1930, σελ. 33-37 (πρὸς βλ. Byzantinoslavica, τόμ. 2, 1930, σελ. 469-471). M. A. Andreeva, Le traité de commerce de 1451 entre Byzance et Dubrovnik et sa pré-histoire, Byzantion, τόμ. 10 (1935) σελ. 117-127.

Ἰδιαιτέρως περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένων ἐμπορικῶν παροικιῶν ἔχομεν τὴν πραγματείαν τοῦ Heyd, Le colonie commerciali degli Italiani in Oriente nel medio evo, τόμ. 2 ἐν Βενετίᾳ καὶ Τουρίνῳ, 1866, καὶ τὴν νεωτέραν ἐργασίαν τοῦ κ. Χρ. Μακρῆ, Des Byzantins et des étrangers dans Constantinople au moyen âge, ἐν Παρισίοις, 1928. Ὁ Promis ἐδημοσίευσεν τὰ Statuti della colonia genovese di Pera, Miscellanea di Storia italiana, τόμ. 11 (1870), σελ. 513-780. Περὶ τῆς γενονατικῆς παροικίας ἔγραψαν ἐπίσης ὁ L. Sauli, Della colonia dei Genovesi in Galata, τόμ. 2, ἐν Τουρίνῳ, 1851, ὁ A. Πασπάτης, Περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Γενουνησίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. 6 (1873), σελ. 138, τόμ. 7 (1874) σελ. 82 κέ. καὶ τόμ. 8 (1874) σελ. 152 κέ. C. Desimoni, Sui quartieri dei Genovesi à Costantinopoli nel secolo XII, Giornali ligustico di Archeologia, τόμ. 1 (1874). Σημειωτέα καὶ ἡ νεωτάτη μελέτη τοῦ J. Sauvaget, Notes sur la colonie génoise de Péra, Syria, τόμ. 15 (1934), σελ. 252-275.

Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει παροικίας τῶν Βενετῶν ἔχομεν τὴν ὄραϊαν ἐργασίαν τοῦ Ch. Diehl, La colonie vénitienne à Constantinople à la fin du XIVe siècle, Études byzantines, ἐν Παρισίοις, 1905, σελ. 341-375 (ἔνθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία). Μνημονευτέα ἀκόμη καὶ αἱ ἐργασίαι τοῦ M. Roberti, Ricerche intorno alla colonia veneziana in Costantinopoli nel sec. XII, Scritti in onore di C. Manfroni, ἐν Παδοῦνῃ, 1912, σελ. 137-147, καὶ τοῦ H. F. Brown, The Venetians and the Venetian Quarter in Constantinople to the close of the twelfth Century, Journal of Hellenic Studies, τόμ. 40 (1920) σελ. 68-88.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις περὶ τῆς βιβλιογραφίας, σημειώ-
νομεν καὶ τινὰς ἐπὶ μέρους.

Ἐν σελ. 10 ἀναφέρονται τὰ ἔργα τοῦ Pegolotti καὶ τοῦ da Uzzano
ἀνευ περισσοτέρων πληροφοριῶν. Οἱ δύο οὗτοι συγγραφεῖς παρέχουν πλεί-
στας εἰδήσεις περὶ τῶν συνθηκῶν, ὑπὸ τὰς ὁποίας διεξήγετο τὸ ἐμπόριον
τῆς Ἀνατολῆς.

Σελ. 12 κέ. Κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ περὶ λιμένων καὶ ὄρων τῆς
Κωνσταντινουπόλεως κεφαλαίων δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ ἐργασίαι τοῦ
Th. Preger, *Scriptores Originum Constantinopolitanarum*, ἐν Λιψία,
1901, καὶ *Studien zur Topographie Konstantinopels*, *Byz. Zeitschrift*,
τόμ. 14 (1905), 19 (1910) καὶ 21 (1912).

Σελ. 13. Περὶ ἐμβόλων βλ. Α. Ν. Βερναρδάκη, Πόθεν τὰ βυζαντινὰ
ἔμβολα (Ἐθν. Βιβλ. Ἀρχ. *157^α), καὶ Φ. Κουκουλέ, Μπολιάρικ, Ἐπετ. Ἐταιρ.
Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 3 (1926) σελ. 333-334.

Σελ. 15. Πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς ἐν Γαλατᾷ παροικίας τῶν Γενο-
τῶν παρέχουν οἱ περιηγηταὶ οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Κωνσταντινούπολιν (βλ.
περὶ αὐτῶν J. Ebersolt, *Constantinople byzantine et les voyageurs du
Levant*, ἐν Παρισίοις, 1919)¹. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ εἰδήσεις
τοῦ Ἰσπανοῦ Però Tafur (1437-1438), περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραψαν τελευταίως
ὁ Ch. Diehl, *Un voyageur Espagnol à Constantinople au XVe siècle*,
Mélanges Glotz, τόμ. Α', ἐν Παρισίοις, 1932, καὶ ὁ Α. Vasiliev, *Però
Tafur a Spanish traveler*, ἐν Byzantion, τόμ. 7 (1932) σελ. 75-122.
Ὁ περιηγητὴς οὗτος γράφει τὰ ἑξῆς (σελ. 182): «A la parte de contra
Pera está un molle fecho á mano, do los navios se atan, é por allí
entra agua salada que vá á resçebir á un río que entra por allí en la
mar; é ay tanto de allí á Pera quanto tirará un onbre dos vezes una
piedra; é puesto que los navíos van á Pera á fazar sus mercadurías
con los Ginoveses, primero fazen salva á Constantinople, é pagan
cierto tributo, é aun la justicia criminal es de Constantinopla con Pera
é toda su tierra».

Ἐν σελ. 18-19 ἀναγινώσκομεν: «Βενιαμὴν Τουντέλας ὑπελόγιζε τὸ
ἡμερήσιον εἰσόδημα μόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς 20.000 χρυσᾶ φλο-
ρίνια, δηλαδὴ δέκα δισεκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν ἑτησίως». Πρόκειται
προφανῶς περὶ λάθους. Ἡ ἑτησία πρόσσδος, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Βενιαμὴν ὁ ἐκ
Τουδέλης (*Voyages de Benjamin de Tudelle autour du monde com-
mencé l'an 1173*, ἐν Παρισίοις 1830, σελ. 24-25), ἀνέρχεται εἰς βυζαντινὰ

¹ Πρὸβλ. καὶ τὰς νεωτέρας ἐργασίας τοῦ E. Rossi, *Galata e i geografi Turchi*, *Studi
bizantini*, τόμ. 2 (1927), σελ. 67-74 καὶ τοῦ G. Gerola, *Le vedute di Costantinopoli
di Cristoforo Buondelmonti*, αὐτόθι, τόμ. 3 (1931), σελ. 247-279.

νομίσματα χρυσᾶ, (διότι περὶ νομισμάτων βυζαντινῶν πρόκειται) 7.300.000. Ὑπολογίζοντες τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος εἰς φράγκα χρυσᾶ 14, θὰ ἔχωμεν 102.200.000 φράγκα χρυσᾶ, ἧτοι δραχμὰς σημερινὰς περίπου 3.570.000.000. Σημειωτέον ὅτι, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Radulphus de Coggeshall (*Chronicon Anglicanum, Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores*, ἐν Λονδίῳ, 1875, σελ. 150) ἡ ἡμερησία πρόσοδος τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου ἀνήρχετο, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τετάρτης σταυροφορίας, εἰς τριάκοντα χιλιάδας ὑπέρπυρα.

Περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Βυζαντίου μετὰ τῶν Ῥώσων καὶ τῆς ῥωσικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει παροικίας δὲν σημειώνει τίποτε ὁ συγγραφεύς. Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ παλαιότεραι ἐμπορικαὶ συνθήκαι τῶν Βυζαντινῶν μετὰ τῶν Ῥώσων τὰς ὁποίας διέσωσε, τὸ Χρονικὸν τοῦ Ψευδο-Νέστορος (βλ. προχείρως L. Léger, *Les anciennes civilisations slaves*, σελ. 62-65), εἶναι τῶν ἐτῶν 911 καὶ 944. Ἡ παροικία τῶν Ῥώσων εὐρίσκετο εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος. Πρὸβλ. J. Pargoire, *Saint-Mamas le quartier des Russes à Constantinople*, *Échos d'Orient*, τόμ. 11 (1908), σελ. 203-210. A. Vasiliev, *Economic relations between Byzantium and old Russia*, *Journal of economic and business history*, τόμ. 4 (1931-1932), σελ. 314-334.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

Jean Dubois, Le Préambule des Diplômes byzantins jusqu'à la fin du XIIIe siècle. École Nationale des Chartes, Position des thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1936 pour obtenir le diplôme d'archiviste paléographe. Nogent-Le-Rotrou, 1936, σελ. 27-35.

Κατὰ τὴν κρατοῦσαν παρὰ τῇ Ἐcole des Chartes τῶν Παρισίων συνήθειαν, ὁ κ. Dubois ἐδημοσίευσε περίληψιν μακρᾶς καὶ λεπτομεροῦς ἐργασίας του περὶ τῶν προοιμίων τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλεν εἰς τὴν εἰρημένην σχολὴν ὡς ἐναίσιμον διατριβήν.

Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται ὁ συγγραφεύς, εἶναι ἐκ τῶν μᾶλλον πρωτοτύπων τῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ νέων ἐργασιῶν προαχθείσης Διπλωματικῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ὁ κ. Dubois διαιρεῖ τὴν διατριβήν του εἰς τρία μεγάλα μέρη, τῶν ὁποίων προτάσσει Εἰσαγωγὴν περὶ τῆς βυζαντινῆς Διπλωματικῆς ἐν γένει. Τὸ πρῶτον μέρος ἀφιεροῦται εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως τοῦ προοιμίου τοῦ βυζαντινοῦ ἐγγράφου. Ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει γίνεται λόγος περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς μορφῆς τῶν προοιμίων, ἰδίᾳ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν θεμάτων, περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως καὶ τῶν πηγῶν,